

Ефективна економіка № 2, 2014

УДК: 331.556

О. В. Бербенець,

к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту організацій,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпропетровськ

ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ

O. Berbenets,

Ph.D (Economics), Senior lecture of management organizations,

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University, Dnipropetrovsk

THE INFLUENCE OF LABOR MIGRATION OF UKRAINIAN POPULATION ON THE DEVELOPMENT OF LABOR MARKET

У статті проаналізовано сучасний стан та масштаби трудової міграції населення України, розглянуто основні тенденції внутрішньої та зовнішньої міграції, а також, що саме сприяє трудовій міграції, з'ясовано як економічна ситуація в країні впливає на міграційні процеси, наведено статистичні дані, щодо природного руху населення та демографічних показників, спробовано спрогнозувати вплив нестабільної політичної ситуації в країні на міграційні настрої населення.

The article analyzes the current status and scale of labor migration Ukraine, the basic trends of internal and external migration, and that it contributes to labor migration, revealed how the economic situation affects the migration, given the statistics on vital and demographics, with trials to predict the impact of the unstable political situation in the country on immigration sentiments of the population.

***Ключові слова:** трудова міграція, трудові ресурси, ринок праці, природний рух населення, міграційна політика.*

***Keywords:** labor migration, labor resources, labor market, natural movement of population migration policy.*

Постановка проблеми. Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі розвитку світового господарства характеризуються значним поглибленням взаємозалежності усіх держав світу. Посилення процесів глобалізації, зростання ролі транснаціональних корпорацій, а також розширення міжнародної інвестиційної діяльності спричинили істотну активізацію міграції трудових ресурсів. Сьогодні міжнародна міграція являє собою невід'ємну частину процесу розвитку світового господарства.

Питання трудової міграції населення є досить актуальними на сучасному етапі розвитку України. Адже трудова міграція як економічне явище є одним із факторів формування суспільства, що безпосередньо впливає на його становлення та функціонування. Сьогодні трудова міграція стала одним з головних чинників соціально-економічних трансформацій і розвитку всіх регіонів України. Важливість дослідження міграційних тенденцій у нашій країні обумовлена підвищенням інтенсивності міграційних потоків, поширенням на всі регіони держави, що, у свою чергу, призводить до загострення проблем, пов'язаних з явищем трудової міграції. Тому така тенденція і спонукає досліджувати особливості та проблематику трудової міграції в Україні, особливо, якщо врахувати, що кожен 35-й житель планети є мігрантом.

Аналіз останніх досліджень. Питанню трудової міграції приділяють увагу багато науковців, у тому числі вітчизняні: В.В. Білоцерківця, О.О. Завгородньої, В.К. Лебедевої, А.О. Задой, В.М. Тарасевича [1], Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, Т.М. Камінської, С. М. Макухи [6], Р.В. Кулика, О. Іляша, Г.П. Балабанової, О. Малиновської [5], О. Гараня, В. Хмелько [7] та ін. Кожен з науковців вніс свій вклад у дослідження трудової міграції, та це питання постійно треба поновлювати, доповнювати та розглядати з урахуванням нових національних і світових тенденцій.

Постановка завдання. Основним завданням статті є аналіз сучасного стану трудової міграції, визначення на основі вітчизняних і зарубіжних статистичних даних та проведених досліджень причин, що спонукають українців до трудової міграції, а також спроба спрогнозувати міграційну поведінку українців у нестабільній політичній і економічній ситуації.

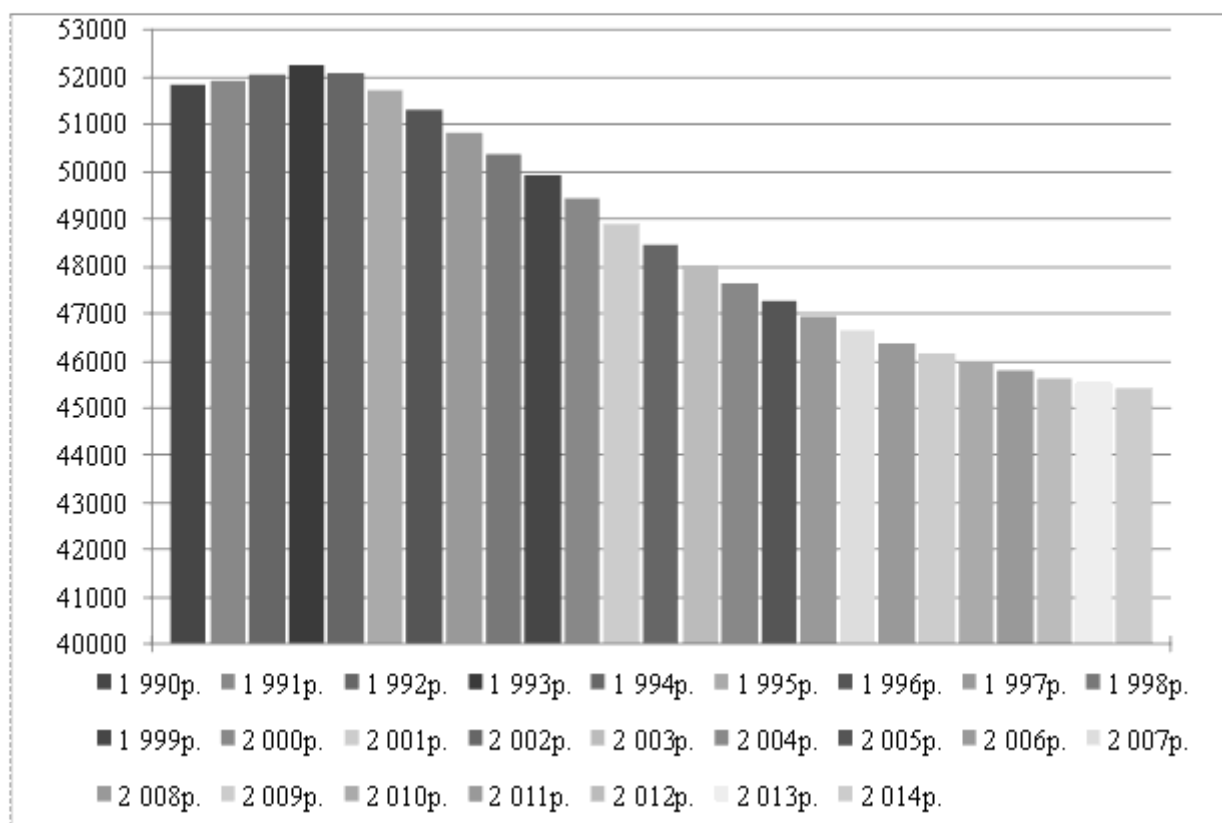
Виклад основного матеріалу. Для більш детального ознайомлення з ситуацією трудової міграції в Україні слід спочатку розглянути теоретичну сторону поняття міграції як економічного явища. Міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення з одних держав до інших з метою працевлаштування строком більше ніж на рік, що викликається причинами економічного характеру [1]. Трудова міграція відбиває процес перерозподілу трудових ресурсів між національними економіками. На сьогоднішній день проблеми міграції набувають все гострішого характеру в усьому світі. За деякими оцінками, на планеті налічується близько 232 млн мігрантів (станом на 2014 р.) [4], і ще досить значна кількість людей може покинути свою країну, переїхавши в іншу (особливо враховуючи нестабільну політичну і воєнну ситуацію в Україні, Сирії та інших країнах).

Зі слів експертів, українці залишають країну з двох причин: одні не знаходять роботу, відповідну своїм очікуванням, своїм рівнем знань і побажань до оплати. Це стосується висококваліфікованих фахівців, які стають мігрантами. А якщо говорити в більш широкому масштабі, то це стосується громадян, які просто не можуть знайти коштів для існування. Тобто на міграцію їх штовхає банальна бідність [7].

Загалом, як бачимо, фактори міграції хоч і соціальні, але вони двох планів: в одному випадку – це виключно соціально економічні причини, а в іншому – відсутність перспектив, бачення свого майбутнього тут і можливості самореалізації.

Варто відзначити, що емігрантів, за підрахунками аналітиків, з урахуванням нелегалів – від 5 до 7 млн осіб, тобто приблизно кожен шостий-дев'ятий громадянин нашої країни. У великих містах ми навряд чи зустрічаємося з такою кількістю «переселенців», але в маленьких містечках і селах (особливо прикордонних) в кращому випадку кожна друга сім'я позбавляється одного з членів, який поїхав на заробітки.

На сучасному етапі економічного розвитку України глобальною проблемою, яка безпосередньо впливає на тенденцію міграції трудових ресурсів в Україні, є демографічна ситуація (негативна динаміка народжуваності, смертності, від'ємне сальдо міграції). За даними Держкомстату загальна чисельність населення по Україні станом на 1 січня 2014 року становила 45426,2 тис. осіб, станом на 1 січня 2010 року – 45962,9 тис. осіб, станом на 1 січня 2005 року – 47280,8 тис. осіб, тоді як 1.01.2000 р. – 49429,8 тис. осіб. Більше того, в 2015 році прогнозується найбільше скорочення населення України. Тобто, дана динаміка показує, що населення України з кожним роком скорочується. А трудова міграція у свою чергу відіграє провідну роль у даній проблемі. Для більшої наочності динаміки чисельності населення України можна представити за допомогою рис. 1 [3].

Рис. 1. Динаміка чисельності населення України з 1990 по 2014 рр., тис. осіб

Як бачимо з рисунку 1, починаючи з 1994 року чисельність населення в Україні зменшується і відбувається це, на нашу думку, саме внаслідок виїзду українців за кордон з метою пошуку кращої роботи. Україна в світовому міграційному процесі виступає як міграційний донор, а не міграційний реципієнт. Масова міграція є загальносвітовою тенденцією сучасності, в якій Україна відіграє провідну роль.

Для більш детального аналізу динаміки чисельності населення України спершу нагадаємо недавнє минуле. Короткий період бурхливих міграційних переміщень, викликаних розвалом СРСР, коли в Україну був спрямований масовий потік репатріантів, у т.ч. депортованих, а її населення завдяки цьому продовжувало зростати, незважаючи на від'ємні показники природного відтворення (у 1991-1994 рр.

чисельність мешканців України перевищувала 52 млн.). Внаслідок глибокої економічної кризи країна втратила привабливість для іммігрантів, натомість еміграція активізувалася. Упродовж наступного десятиліття сальдо міграції набуло від'ємного значення. Лише 2005 р. статистика зафіксувала невелике додатне сальдо міжнародних міграцій, що співпало із певним поживленням економіки. Разом з тим варто зауважити, що статистика міграції на основі інформації про реєстрацію/зняття з реєстрації за місцем проживання не вповні відображала дійсні масштаби виїзду українців за кордон.

З 2007 року по 2013 рік спостерігалось скорочення темпів зменшення чисельності населення (з -0,60 до -0,17 %). Це свідчить про те, що в цілому соціально-матеріальне становище українців в XXI столітті поступово покращувалось, що можна проаналізувати за допомогою рисунку 2 – природного руху населення в Україні за 2002-2013 роки [3].

Як бачимо з рисунку 2 природний рух населення України за досліджуваний період мав в цілому позитивні тенденції, оскільки народжуваність до 2013 року мала тенденції до збільшення, натомість смертність постійно зменшувала свої темпи. Що мало вплинути на загальний приріст населення, та на жаль, ситуація зворотна, оскільки чисельність населення стрімко падає, про що свідчать дані рисунку 1. І це наочно підтверджує нашу думку про те, що прогнози невтішні і населення України буде і надалі зменшуватися.

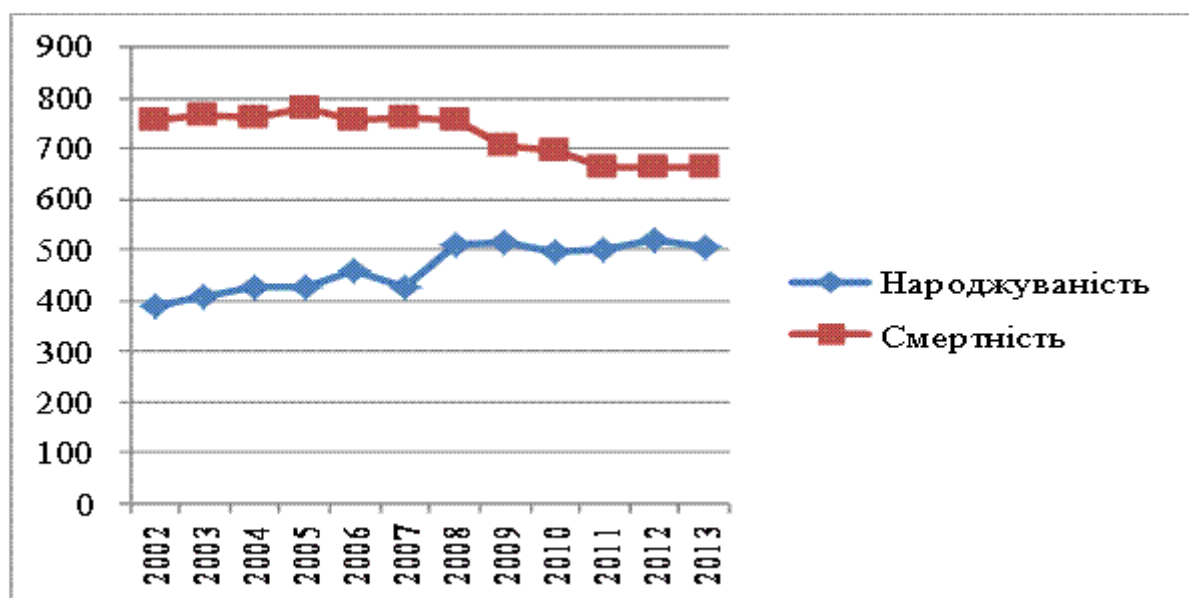

Рис. 2. Природний рух населення в Україні за 2002-2013 роки, тис. осіб.

Револьюційні події 2013 року, війна й зовнішня агресія позначилися на всіх без винятку сторонах життя українців, не могли не вплинути на їхню міграційну поведінку. Тим більше, що міграція – реактивний процес, який реагує на економічні та політичні зміни, причому не лише в країні походження, а й в країнах, куди спрямовується міграційний потік.

Масштабність трудової міграції українців напряму пов'язана з економічним становищем країни. ВВП на душу населення з урахуванням купівельної спроможності в Україні, за даними Світового банку, суттєво поступається країнам призначення українських працівників.

У 2013 р. економічна ситуація внаслідок війни та зовнішньої агресії значно погіршилася, стагнація переросла в кризу.

Стан економіки закономірно позначилося на добробуті населення. Хоча номінально середня заробітна платня в 2014 р. трохи зростає, проте інфляція, яка за прогнозами сягне майже 25 % і в 2014 р.

продовжуватиметься, призведе до її реального падіння. При цьому варто підкреслити, що понад половину працівників у 2013 р. отримували заробітну плату нижче середнього рівня.

За такої ситуації все більше українців опиняються за межею бідності. З одного боку, з'явилися нові бідні, тобто люди, які втратили майно і заощадження в результаті війни, внутрішні переміщені особи, а також мешканці районів, постраждалих від військових дій. З другого, зростає чисельність українців, позбавлених можливості власною працею забезпечити себе хоча б мінімальним рівнем доходів. Рівень безробіття (за методологією МОП) в 2013 р. склав 8,6 %. Причому рівень безробіття молоді до 24 років сягнув 21 % (а це потенційні трудові мігранти).

У контексті трудової міграції більш ніж красномовним виглядає порівняння української зарплатні із заробітками в країнах призначення працівників-мігрантів. Так, середня зарплата в Україні, що ледь перевищує 100 Євро, є майже у 20 разів меншою, ніж в Італії, в 6 разів меншою, ніж у Польщі, майже в 4 рази – ніж в Росії.

Таким чином, різке скорочення доходів населення, падіння рівня життя та поширення бідності з новою силою висуває перед багатьма українцями проблему виживання. За таких умов, до трудової міграції може вдатися значна кількість українців.

Враховуючи різке падіння добробуту населення, яке торкнулося не лише менш забезпечених верств, а й представників середнього класу, дрібних підприємців, кваліфікованих працівників, прогнозуємо зростання еміграції фахівців. Тим більше, що країни призначення виробили і здійснюють чітку політику залучення висококваліфікованих іммігрантів. Так, наприклад, у Польщі викладачі вузів, науковці, вчителі іноземних мов не потребують оформлювати дозвіл на працевлаштування. Бальна система допуску іммігрантів в залежності від їх освіти, кваліфікації, знання мов функціонує у Великобританії, Данії, Канаді, Новій Зеландії.

Експертам важко відповісти, скільки українських громадян працюють за кордоном. Очевидно, що ми ще не уявляємо, яку ціну нам доведеться заплатити за масовий відтік молоді робочої сили. Крім того, Україна ризикує наводнитися дешевою «рабсилою» з ще більш бідніших країн.

Ситуація в країні не сприяє тому, щоб люди залишалися в Україні. І в першу чергу це стосується активних, ініціативних людей, які хотіли б працювати на батьківщині, скажімо, в бізнесі. Але з огляду на сформовані умови, вони не можуть себе тут реалізувати, їм набридло свавілля державних органів. Тому вони і виїжджають. «Що тут може заспокоювати? Багато країн, які наздоганяли у розвитку Європу (ті ж Польща, Сербія чи Туреччина), проходили подібний процес. Частина їх громадян виїжджала, стаючи джерелом валютних надходжень. Але потім багато з цих громадян стали повертатися в свої країни. Що залишилися в Європі створили ефективне лобі, беруть участь у політичних процесах [7].

Той факт, що значна частина ініціативних людей залишає країну, дуже негативний. Тому, треба проводити політику, щоб таких ініціативних і досвідчених повертати в країну. Однак, оскільки така політика не проводиться, то, швидше за все, українці будуть продовжувати мігрувати в Європу. Особливо, з огляду на те, що Громадяни України склали найчисленнішу міграційну групу в ЄС. Друге місце займають громадяни США, за ними йдуть представники Індії, Китаю та Марокко [7].

Хоча зараз в ЄС не все так добре, як вважать більшість майбутніх українських мігрантів. Наприклад, на тлі глибокої кризи в ЄС знову взялися за трудових мігрантів. У Брюсселі була проведена зустріч міністрів юстиції та внутрішніх справ ЄС, на якій міграція стала найгарячішою темою. Міністри думали над тим, як обмежити потоки мігрантів зі сходу ЄС на захід ЄС, про жорсткі заходи проти незаконної імміграції. Іншими словами, як щільніше закрити двері в ЄС.

Міністр внутрішніх справ Великобританії Тереза Мей, порадила колегам з «молодих» країн-членів ЄС не плутати вільний ринок праці з переселенням народів. Якщо вже Брюссель не готовий на жорсткі заходи, то країни-члени ЄС мають право самі регулювати потоки мігрантів і повинні мати право на їх обмеження всередині ЄС. Доступ на ринки праці не повинен ставати запрошенням до «масової міграції». Її по багатьом позиціям підтримали Німеччина, Голландія, Данія.

Гаряча суперечка зав'язалася якраз на тлі дебатів по новому розширенню ЄС. У тому числі – через плани на євроінтеграцію України.

В ЄС, питання розширення союзу і пов'язаною з цим трудовою міграцією вже давно став вибухонебезпечним. Особливо це стосується Британії. Там з Нового року в односторонньому порядку введуть жорсткі заходи з обмеження доступу мігрантів до країни та отримання ними соціальних допомог. Це пряма відповідь на те, що з 1 січня в ЄС будуть зняті обмеження на пересування робочої сили з Болгарії та Румунії. Антиболгарські і антирумунські заходи Лондона викликали в Брюсселі багато критики.

Жорстка позиція Британії заснована не на домислах. Країна обпеклася під час першої хвилі розширення. У 2004 році ЄС прогнозував, що на острови в'їдуть близько 100-140 тисяч поляків. А їх до кінця 2012-го приїхало більше 800 тис. Загалом, ринок мігруючої робочої сили в ЄС оцінюється приблизно в 10-12 мільйонів чоловік. І майже всі з пожадливістю дивляться на захід Євросоюзу, що виборцям в більш благополучних країнах ЄС зовсім не подобається [2].

Схожа ситуація і в Швейцарії. Нагадаємо, громадяни Швейцарії під час референдуму вирішили обмежити імміграцію, повернувшись до системи квот для громадян Європейського Союзу. Пропозиція про обмеження такої свободи пересування була висунута Швейцарською народною партією, на думку якої, імміграція підриває національні засади.

Натомість у ФРН висловили співчуття у зв'язку з результатами референдуму у Швейцарії, більшість учасників якого підтримала ідею запровадження квот на імміграцію.

Зі слів міністра фінансів ФРН Вольфганга Шойбле, таке рішення швейцарців показує те, що «в світі глобалізації люди дедалі більше незадоволені необмеженою свободою пересування» [8].

Сучасні трансформації міграційних процесів на фоні глибокої економічної кризи та війни можуть мати ще одну вкрай негативну тенденцію. У разі, якщо припущення щодо наростання обсягів трудової міграції дійсне, та враховуючи політику країн призначення, які жорстко контролюють і обмежують в'їзд іноземців, передовсім некваліфікованих працівників, не виключено збільшення частки українців, які працюватимуть за кордоном без належних дозволів, тобто нелегально. Хоча і сьогодні питома вага мігрантів без урегульованого статусу досить велика. Найвищою в останні роки вона була в Польщі, Італії, Росії. Для українських працівників-мігрантів типовим є легальний в'їзд та перебування за кордоном, проте нелегальне працевлаштування. За таких умов запровадження безвізового режиму поїздок до ЄС може сприяти подальшому поширенню працевлаштування українців на «сірому» ринку праці впродовж дозволених трьох місяців кожні півроку.

І тут, на нашу думку, має активізуватися робота Державної міграційної служби України та Державної служби зайнятості України.

Перед Державною службою зайнятості слід поставити наступні завдання: 1). прискорення працевлаштування безробітних, передусім осіб, неконкурентоспроможних на ринку праці (молодь, діти-сироти, інваліди, одинокі батьки з дітьми, колишні засуджені, особи передпенсійного віку); 2). збільшення шляхом активізації співпраці з роботодавцями кількості вакансій та рівня заробітної плати за ними; 3). розвиток підприємницької ініціативи безробітних та самозайнятості населення. Та загалом зацікавити українців залишатися на батьківщині. Інакше, криза все-таки колись мине і український ринок праці недорахується величезної кількості фахівців.

Висновки. Виходячи з усього вищесказаного, оцінка можливого розвитку трудової міграції з України у короткотерміновій перспективі зводиться до наступного: в умовах глибокої економічної кризи інтенсивність виїздів за кордон з метою працевлаштування вірогідно зрости; переорієнтація міграційного потоку із східного на західний напрямок пришвидшиться; склад працівників-мігрантів може зазнати змін в результаті збільшення серед них частки фахівців та молоді; панівна на сьогодні циркулярна модель трудової міграції може поступово трансформуватися на більш тривале, постійне перебування за кордоном; також не виключено зростання нелегального сегменту трудової міграції з України.

Література.

1. Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. та ін. Міжнародна економіка. Підручник./ За ред. А. О. Задой, В. М. Тарасевича –К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.

2. В ЕС снова взяли за трудовых мигрантов / Міграція. – 2014. – № 2 (144). – с. 20.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – 2014 р.
4. Звіт із світової міграція у 2014 році Майбутнє міграції: Розбудова дієвості заради змін (основні положення) / Представництво МОМ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iom.org.ua.
5. Малиновська О. Трудова міграція населення України / О. Малиновська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/>
6. Міжнародна економіка : навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. С. М. Макухи. - Х. : Право, 2012. - 192 с.
7. Украинским мигрантам поставили диагноз – острая жажда самореализации / Міграція. – 2014. – № 2 (144). – с 16.
8. У Німеччині засмучені рішенням Швейцарії про імміграцію / Міграція. – 2014. – № 2 (144). – с 13.

References.

1. Bilotserkivets' V. V., Zavhorodnia O. O., Lebedieva V. K., etc. (2012), Mizhnarodna ekonomika [International Economics], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. “The EU once again set about migrant workers”, (2014), Migrantsiia, vol. 2 (144), 20 p.
3. State Statistics Service of Ukraine, [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>, (Accessed 10 February 2014).
4. IOM Ukraine (1996), “Report of the World Migration 2014 Future of Migration: Building efficacy for change (basic position)”, available at: www.iom.org.ua, (Accessed 17 January 2014).
5. Malinovskaya O. (2015), “Labor migration in Ukraine”, [Online], available at: <http://migraciya.com.ua/>, (Accessed 13 December 2013).
6. Shevchenko L.S., Gritsenko O.A., Kaminska T.M., etc. (2012), Mizhnarodna ekonomika [International Economics], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
7. “Ukrainian migrant diagnosed – an acute thirst for self-realization”, (2014), Migrantsiia, vol. 2 (144), p.16.
8. “Germany upset the decision of the Immigration Switzerland”, (2014), Migrantsiia, vol. 2 (144), p.13.